

Paár Ádám

VÖRÖSÖK A DZSUNGELBEN

Antal Attila: *Ökopolitika, ideológia, baloldal. Egy baloldali környezetpolitika alapjai*. L'Harmattan, Budapest, 2014, 232 oldal, 1990 Ft

A politikatudomány színekkal is leírja az egyes politikai irányzatokat. A 20. század '70-es éveiben tűnt fel egy irányzat, amelyik a zöld színt, vagyis a természet, a remény, a termékenység, az erdők-mezők, a harmónia színét választotta. A '80-as években a „zöldek” megerősödtek több országban, és úgy tűnik, a 21. században már egyetlen politikai rivális sem kerülheti meg, hogy reflektáljon a „zöldségre”, vagyis az ökológiai politikákra. Kevesen tagadják, hogy a környezetvédelem egyike a 21. század sorskérdéseinek. A környezetvédelem nem „szabadon lebeg”, hanem összekapcsolódik bizonyos stratégiai fontosságú szakpolitikákkal (például energiapolitika), vagy olyan dilemmákkal, mint hogy fenntartható-e az ökoszisztéma jelentős terhelése nélkül a jóléti rendszer, amelyik meghatározta az 1945 utáni nyugat- és észak-európai fejlődést (nagy valószínűséggel a válasz: nem). A klasszikus ideológiák mégis lassan reagálnak az ökológiai problémákra. Antal Attila jogász, politikai szakértő, az ELTE Állam- és Jogtudományi Karának oktatója arra vállalkozott, hogy átfogó képet nyújtson az ökopolitika kialakulásáról, és feltárja a kapcsolódási pontokat a klasszikus ideológiák – a konzervativizmus, a liberalizmus, a szocializmus/szociáldemokrácia, a nacionalizmus – és az ökopolitika között.

A szerző a bevezetőben szembesíti az olvasót egy dilemmával: miközben a nagy ideológiák, illetve azokat képviselő politikai irányzatok számára komoly politikai hasznot jelentene az ökológiai kérdés implementálása, a másik oldalon létezik egyfajta gyanakvás a „zöldekkel” szemben. A szerző véleménye szerint (amellyel koránt sincs egyedül a politológiában) a nagy ideológiák a 21. századra elveszítették lendületüket, innovációs felhajtóerejüket. Vagyis – ezt a recens teszi hozzá – azok az ideológiák, amelyek a mai napig dominálják a nyugati politikát, a 19. század szellemi produktumai, és alapvetően a 19. századi társadalomfejlődésre reflektáltak. Az ökológiai politika viszont egy 21. századi jelenségre reagál. Következésképpen az ökolopolitika alkalmas lehet arra, hogy a klasszikus ideológiákat felvértezze a 21. századra.

Antal könyvének első fejezete bemutatja az ökopolitika kialakulását, megmagyarázza alapfogalmait (ökológia, ökológizmus), valamint tárgyalja a környezeti igazságosság különböző elméleteit (16–55). A fejezet egyik kulcsfogalma az igazságosság. A klasszikus filozófiai elméletek eredendően antropocentrikusak voltak. John Rawls filozófus igazságosság-elméletében csak a „morális létezők” játszanak szerepet, és koncepciójából kizárja mind az emberi faj jövő generációit, mind az állati és növényi élőlényeket. Robert Garner, a Leicesteri Egyetem politológus professzora kísérletet tett a rawlsi elmélet, a „méltányosságként felfogott igazságosság” továbbfejlesztésére. Mindehhez Garner

szerint figyelembe kell venni, hogy a környezetszennyezés veszélyezteti az igazságosságot (36). Az ökopolitika népszerűvé válásában felhajtóerőt jelentett annak felismerése, hogy a környezet állapota és az igazságosság összefügg. A környezeti igazságosságért küzdő mozgalmak az igazságosságot kiterjesztik globális szintre: hangsúlyozzák például a fejlett országok (gazdag Észak vagy Nyugat) felelősségét a fejlődő vagy alulfejlett régiókkal, országokkal szemben (38–39). Ez a fejezet lelkiismeretesen végigvezeti az olvasót az ENSZ különböző konferenciáin, a nemzetközi szervezet által elfogadott jelentéseken és cselekvési terveken, valamint átfogó táblázatot nyújt a klímátárgyalásokról (17–22). Megjegyzendő, hogy Antal Attila számos informatív táblázatot használ olyan alapvető információk közlésére, amelyekkel felesleges lett volna megterhelni a törzsszöveget.

A második fejezetben a szerző elhelyezi az ökopolitikát egyrészt a demokrácia–diktatúra koordinátarendszerben, másrészt az ideológiák periódusos rendszerében (56–104). Egyetlen alfejezetben mutatja be a konzervativizmus, liberalizmus és nacionalizmus kapcsolatát az ökopolitikával. A baloldali áramlatok nem itt, hanem a harmadik fejezetben szerepelnek. Érdemes lett volna külön kitérni az ökopolitika és a kereszténydemokrácia viszonyrendszerére, hiszen a konzervativizmus túlzottan is tág gyűjtőfogalom, és – ahogyan a szerző maga is utal rá egy helyen – konzervatív irányzatok sem egyféleképpen viszonyulnak az ökopolitikai célkitűzésekhez. (Gondoljunk a kereszténydemokrácia és a neokonzervativizmus különbözőségére például az igazságosság megítélésével kapcsolatban.)

A szerző megvilágításában úgy tűnik, hogy az ökopolitika kapcsolata leginkább – ha a később tárgyalandó baloldaltól eltekintünk – a konzervativizmussal, pontosabban a konzervativizmus tradicionalista, nem szabadpiac-fetiszizáló irányzatával mondható harmonikusnak. Bár a médiában sokszor eltúlozzák a konfliktust a konzervatív, kereszténydemokrata értékrendet valló kormányok és a zöldek között, valójában sok közös vonás köti össze ezeket az eszmeáramlatokat: a társadalom organikus értelmezése, a nemzedékek közötti igazságosság, a közösségi lét preferálása az egyéni érdekekkel szemben, a társadalommérnöki attitűd elutasítása, a technológiai fejlődés kritikája. Azonban a konzervatívok és a zöldek közötti értékközösség ellenére nem mentes a konfliktustól a viszony. A konzervatívok gyanús radikális csoportként tekintenek a zöldekre, utóbbiak viszont általában bírálják a konzervatívoknak fontos hierarchiát és tekintélyt (82–86).

Az ökopolitika viszonya alapvetően konfliktusos mind a nacionalizmussal, mind a liberalizmussal. A nemzeti eszmével való ellentétnek már eleve megágyaz, hogy a nemzet egy *adott terület*hez kötődik, és e terület határainak fenntartását és védelmét tartja feladatának; a környezetvédelem azonban túllép a nemzet(állam)i határokon, hiszen az embert az ökoszisztéma részének tekinti. Ebből fakad, hogy egy romboló, sovinizta rendszer számára a másik ország, nép lakóhelye – a rajta élő állatvilággal és növénytakaróval együtt – ellenséges, háború idején elpusztítandó terület¹ (100–101). Ugyanakkor

¹ A sovinizmus és a környezetpusztító, embertelen technokrácia összekapcsolódásának illusztrálására plasztikus szépirodalmi példa Jules Verne *A bégum ötszázmilliója* című regénye. Verne, aki az 1870-es porosz–francia háború hatására szenvedélyesen németellenes álláspontot foglalt el, a regényben szereplő „acélkirály”, Schultze mérnök személyében megrajzolta egy fanatikus német sovinizta vonásait. Az író

érdekes tény, amelyről a szerző is hosszan értekezik, hogy a környezetvédelem a történelem során bizonyos autoriter, sőt fasiszta tendenciákkal is összekapcsolódhatott. Antal Attila kiemeli, hogy a Nemzetiszocialista Német Munkáspárt programja tartalmazta a környezetvédelmet, és idézi Andrew Vincent politikatudós sorait, amelyben bemutatja, milyen energiapolitikai megoldásokkal kísérleteztek Hitler államában (63–64). A szélsőjobboldal érdeklődése a környezetvédelem iránt mindmáig sötét árnyékot vet az ökopolitikára, noha józan ésszel nem lehet az utóbbi híveit felelőssé tenni a szélsőséges pártok tevékenységéért. A szélsőjobboldal ökopolitikai irányultsága csak azt bizonyítja, hogy a szélsőséges mozgalmak előbb ismerik fel bizonyos témák, szakterületek populáris jellegét, mint a demokratikus pártok.

A liberalizmussal más jellegű a zöldek problémája; a zöldek a liberalizmust, annak antropocentrikus szemlélete alapján, az egyén abszolutizálásával vádolják, és felhánytorgatják, hogy a liberálisok szívének kedves szabad piac nem képes megakadályozni a környezetszennyezést. A liberálisok egy része úgy tekint az ökopolitikára, mint afféle kórházi kezelésre: a beteget nem lehet meggyógyítani, viszont lehetséges szinten tartani az állapotát. Így a liberálisok éppen a szabad piacot tekintik a környezetvédelem biztosítékának, mondván, a természeti erőforrások tulajdonosai maguk is érdekeltek a környezet védelmében. Itt mutatkozik meg a liberalizmusra jellemző *homo oeconomicus*-emberfelfogás, a racionális, minden körülmények között józanul számító egyén és a zöldek jellemző ökoszisztéma-felfogás ellentéte. A liberalizmus és a marxista szocializmus egyetlen közös vonása az industrializmus, vagyis az ipari fejlődés ösztönzése, amelytől a gazdaság hatékonyabb működését várják. Eközben a zöldek kritikával kezelik az industrializmust. Ugyanakkor igazat adok Antal Attilának abban is, hogy a környezetvédelem ügye szorosan függ a liberális demokrácia intézményrendszerének működőképességétől. Tekintélyelvű rendszerben vagy diktatúrában meglehetősen nehéz érvényt szerezni a nemzetközi környezetvédelmi egyezményeknek, vagy fellépni egy szennyező ágazat ellen. Így az ökopolitika paradoxona, hogy szüksége van a liberalizmus által kiharcolt emberi jogokra és jogállamiságra (94).

A liberalizmus és az ökopolitika kapcsolatának vizsgálata véleményem szerint túlzottan negatív kicsengésűre sikerült. Igaz, hogy látszólag a liberalizmus és az ökopolitika között vannak ellentétek, ám az európai és észak-európai pártrendszerben számos liberális párt vállalja a zöld értékeket. Gondoljunk a „zöld liberalizmusra”, amely olyan jelentős pártok arcukat határozza meg, mint a svéd Centrum Párt és a Néppárt, a brit Liberális Demokraták vagy a kanadai Liberális Párt. Ezek a liberális pártok nem marginális szereplők az adott politikai rendszerben – ellentétben a liberális pártokról a hazai közéletben gondolt sztereotípiákkal. Ezek a pártok nagy múltú politikai szerveződések, és – főleg a könyv állításának fényében – elgondolkodtató, hogy saját országukban inkább a konzervatív, jobbközép pártok, mintsem a baloldal szövetségesei. A svéd Cent-

szembeállította Schultze *Stahlstadt* (Acélváros) nevű iparvárosát, a fegyvergyártás és bürokrácia központját a francia Sarassin doktor által alapított békés, tiszta *Francéville* (Franciaváros) utópiájával. A két város küzdelméből persze az utóbbi került ki győztesen. A mű újabb magyar nyelvű kiadása Jules VERNE: *A bégum ötszázmilliója* [*Les cinq cents millions de la Bégum*, 1879], ford. Lányi Viktor, Unikornis, Budapest, 1999.

rum Párt például 1976 óta ötször volt kormányon, mindannyiszor a jobbközép pártokkal koalícióban. Természetesen egy koalíciós helyzet kialakulásában szerepet játszik olyan objektív tényező is, mint a választási rendszer, de ettől eltekintve talán a környezeti értékek közösen vallott fontossága is meghatározó a svéd konzervatív-jobbközép erők és a liberális párt szövetségében.

A harmadik részben Antal Attila kettős szinten – nemzetközi és magyar szintén – vizsgálja a baloldal és az ökopolitika lehetséges kapcsolatát. A zöldek és a centralista szerkezetben működő szocialista pártok viszonya soha nem volt mentes a konfliktusoktól (a zöldek általában jobban megértették magukat az anarchistákkal, mivel a tekintélyelvűség elutasítása, az industrializmus kritikája közös alapnak bizonyult). Bár túlzásnak tűnik, hogy „a zöld mozgalmak tulajdonképpen egyfajta támadást intéztek a szocializmus ellen a baloldali spektrum vezető pozíciójáért”, de tény, hogy a zöld mozgalmak '70-es évekbeli felbukkanása kihívást jelentett a hagyományos baloldalnak, és nemcsak a szociáldemokráciának, hanem – tegyük hozzá – a vasfüggöny túloldalán uralkodó államszocializmusnak is (119–120).

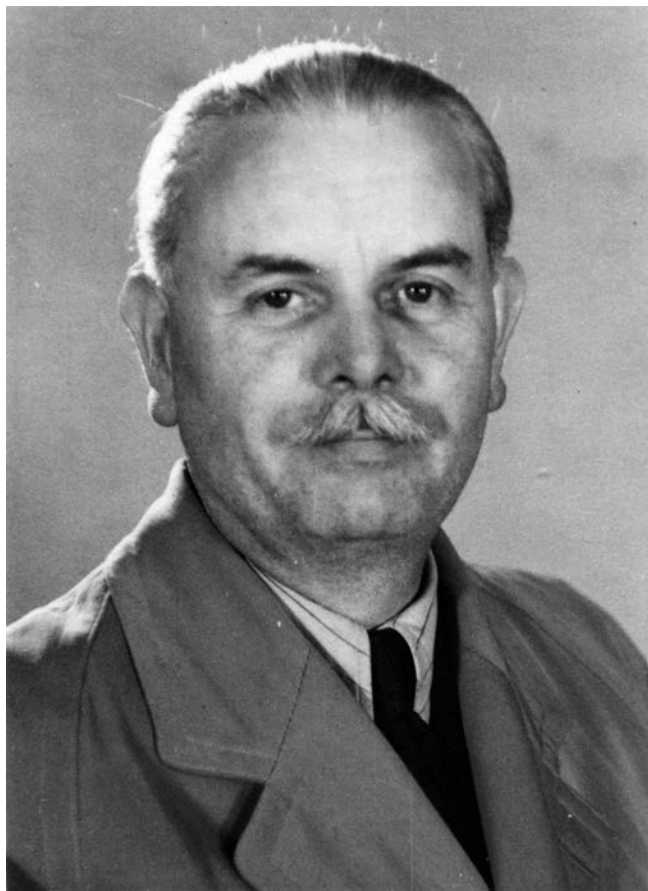
A zöldek és a marxizmus kapcsolatát megterheli, hogy Marx 19. századi gondolkodóként egy industrialis társadalom kifejlődésében volt érdekelt (amely leginkább megfelelt a termelőeszközök és termelési módok evolúcióján alapuló forradalom-elméletének). A zöldek joggal vetették Marx szemére industrialista felfogását, amelynek következtében egyenlőségjelet tettek a liberalizmus és a marxizmus közé (117). Mégis kifejlődött egy zöld baloldal, amelyik az ökoszocializmus elméletében ragadható meg. Az ökoszocializmus azonosul a korábbi szocialista eszméssel a pozitív emberkép és az antropocentrikus felfogás miatt, de az embert nem csupán materiális tényezők által meghatározott, hanem spirituális és természeti lénynek is tekinti. Az ökoszocializmus abban kerül szembe a mai mainstream szociáldemokráciával, hogy nem mond le a kapitalista termelési mód meghaladásáról, és egy olyan szocialista rendszert kíván teremteni, amelyben az ember mint természeti lény ellenőrzi a termelés folyamatát (133–134). Az ökoanarchizmus és az ökofeminizmus hasonlóan szembeszáll a kapitalizmus egyedül üdvözítő voltának hirdetésével.

A könyv részletesen bemutatja a magyarországi baloldal kormányon és ellenzékben végzett tevékenységét a baloldaliság és az ökopolitika összekapcsolásának szempontjából. Szóvá tehető, hogy az LMP-t és a belőle kiszakadt Párbeszéd Magyarországért (PM) pártot a „nem kormányzó baloldal” részének tekinti. Azért nem tudom elfogadni ezt a felosztást, mert célszerű lenne a pártokat saját vallott értékrendjüknek megfelelően bemutatni. Az LMP vezetése mindig hangsúlyozta, hogy egyforma távolságra áll a jobb- és a baloldaltól. Az LMP magát ökoszociális pártnak tekinti, amelyik egyszerre vállalja a liberális és közösségelvű hagyományt – utóbbi pedig a konzervatív és a baloldali értékrendhez egyformán köthető (194–203).

Végül a szerző bemutatja, milyen feltételek szükségesek ahhoz, hogy a baloldal sikeresen levetkőzze a merev antropocentrizmust és adaptálja az ökopolitikát. Itt csak egy figyelemreméltó ajánlást emelek ki: a baloldal és az egyház szövetségét a környezetvédelem kérdésében (215). Mindeddig az összes keresztény egyházak közül a katolikus felekezet

bizonyult a legaktívabbnak az ökopolitika felkarolásában (lásd Ferenc pápa környezetvédelmi enciklikáját), ezért ez a szövetség nem is oly lehetetlen, mint ahogyan első olvasásra tűnik. Más kérdés, hogy ehhez ökopolitikai irányultságú baloldal is kellene. Illetve az, hogy az egyház bármelyik politikai irányzattal össze tudjon fogni ebben a kérdésben. És ami különösen fontos a magyar környezetben: a környezetvédelem lehet az a terület, amelyikben a legkönnyebben lehet nemzeti konszenzust kialakítani. Gyermekai, unokái jövőjét senki nem kockáztatja, és a környezetvédelem az emberek számára amúgy is rokonszenves ügy.

Antal Attila művének talán legnagyobb újdonsága, hogy szisztematikusan összefoglalja a nemzetközi és magyar baloldal ökopolitikával kapcsolatos elméleteit, valamint a magyarországi szocialista–liberális kormányok környezetvédő jogalkotását. A kötetet részletes irodalomjegyzék, valamint a vizsgált pártprogramok és kormányprogramok jegyzéke egészíti ki.

Kovács Gusztáv utolsó magyarországi portréja a börtönben töltött hónapok és megpróbáltatások után